

УКРАЇНОЗНАВЧА СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКО-ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується українознавчий компонент освіти як пріоритет становлення громадянського суспільства. Наголошується на необхідності трансформації світоглядної парадигми сучасного українського соціуму, у якому українознавство реалізується не лише у фольклорно-етнографічному контексті, а як система новітніх знань і цінностей про Україну, її народ, землю, природу, культуру, інтелектуальний потенціал, що є необхідною умовою євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: *українознавство, освітня політика, культуровідповідність, громадянське суспільство.*

У всі часи перед людством поставали завдання, пов'язані з необхідністю виховувати особистість відповідно духу і потребам конкретної епохи. Вони диктувалися і визначалися найрізноманітнішими чинниками, які прямо й опосередковано впливали на становлення людини. Сім'я, соціосередовище, церква, школа й освіта, традиція і віра, держава, генетика, інформація, культура, національна свідомість і самоідентичність, мобільність і мотиваційність суспільства, географія й клімат, особливості історичного й політичного розвитку є саме тими факторами, далеко не всіма, що зумовлюють своєрідність творення людського «Я» і перспективи соціокультурного стану етносу, народу, нації. Очевидно, як засвідчує історична й педагогічна ретроспектива, зазначені чинники по-різному діяли, а отже, впливали на виховно-освітні системи певних епох, держав і народів. Адже історія світу в його суспільно-свідомому вимірі – це безперервна смуга випробувань, жорстоких і надскладних екзаменів на виживання, розвиток (матеріальний, інтелектуальний, духовний, військовий), на формування й зміцнення націооберігаючого імунітету. Але беззаперечним є те, що від найменшої людської спільноти і до

найбільш сильно зорганізованої держави завжди діяла мотиваційна норма суспільної мети і поведінки – виховати громадянина, адаптивного до усталеної традиції, філософії буття конкретного народу. В різні епохи держава в цих процесах завжди займала провідне місце, оскільки вона «є частиною культури народу, яка грає стрижневу роль тому, що багато сфер культури одержують можливість розвиватися саме завдяки державі... На культуру постійно впливають етнічний і тимчасовий чинники» [10, с. 43].

Часто пріоритети для виховання громадянських цінностей були за межами гуманістичних принципів. Приклади найбільш цивілізаційно розвинутих держав стародавньої Греції та Риму є тому підтвердженням. Якщо вільний громадянин еллінського суспільства на важливі проблеми внутрішнього і зовнішнього життя не мав власної позиції, був ні «за», ні «проти», а нейтральним, правильніше, збайдужілим, то він позбавлявся руки. Такий метод громадянського «виховання» в певний історичний період оберігав державу від формування етики «суспільної однорукості». Був час, коли в Римі перед наростаючою зовнішньою загрозою головним принципом виховання громадянського патріотизму ставали виступи в Сенаті, які розпочиналися і завершувалися закликком – «Карфаген повинен бути знищеним». Але виховна парадигма розвивалася і на іншому ціннісному ґрунті, яка передбачала добро, терпимість, пошук шляху до духовного збагачення, людиноцентризму. Торуючи від темряви до світла, виховання проходило крізь епоху європейського відродження, людського ренесансу, просвітительства, християнських і педагогічних реформацій. Європа й Україна народили великих просвітителів і педагогів: Монтень, Дістервег, Песталоцці, Коменський, Сковорода, Шевченко, Могила, Прокопович...

Але впродовж всього періоду людського просвітління йшов перманентний наступ на духовність, правду, честь і гідність. Забувши, правильніше, не знаючи і не пам'ятаючи вислів письменника III ст. Тертуліана, що «душа за природою християнка», на 1/6 частині світу в XX ст. розпочався атеїстичний експеримент, який радикально змінив філософію виховання людини, позбавивши народи традицій, віри, національних і загальнолюдських цінностей і чеснот. Замість них цілі покоління, витолочуючи власну традицію й історичну правду, втративши

безцінну спадщину родинного й національного виховання, зігнувши вічні християнські й загальнолюдські чесноти – «шануй батька свого», «не зрадь», отримали деформовану виховну парадигму особистості в контексті «павликоморозовської» ідеології вчинку. Бо зрадженими виявилися не лише людина, сім'я, родина, але й мова, історія, віра, рідна земля, українськість. Виховання почуття самоповаги, особистої й національної гідності є надважливим пріоритетом для сучасної української освіти. Цьому мають слугувати приклади життя, творчості багатьох видатних українців. Варто згадати сказане талановитою співачкою світового рівня Соломією Крушельницькою: «Моя національність усім відома: я її не змінювала ніде і ніколи без огляду на користі не зміню, хоч підслівність та видавання себе кимось іншим іноді приносить користь». Соломія майже кожного року, як та пташка, що на зиму мусить відлітати, верталася додому [2, с. 230, 283].

Відвернення від свого «Я», забуття його під гаслами інтерзагального в такій системі виховання не сформувало, як засвідчила практика, культура і ментальність кількох поколінь, суспільство більш громадянським, а особистість – більш гуманною, патріотичною і толерантною. Проста педагогічна істина і водночас цінність – людина має бути щасливою у своєму житті та сприймати його відповідно своєї природо- і культуровідповідності. Саме так, оскільки та освітньо-виховна система, яка в силу запропонованих державою ідеологем намагається зрівелювати ці два великі універсальні принципи, які вічно притаманні родинному й суспільному вихованню, через денаціоналізацію виховання, маргіналізацію рідної мови, культури, історії, є антигуманною і дискомфортною по відношенню до інших систем. Мільйони людей, вихованих поза координатами своєї природної ідентичності, національної суверенності, не стають тими, яких впевнено можна називати громадянами світу. Формується світоглядність безбатченків, яка перешкоджає творенню для конкретного народу, його етнокультури необхідного потенціалу для прогресуючого розвитку, оскільки його індивідууми діють, творять у різноманітних сферах життєдіяльності (культура, економіка, екологія, мистецтво) поза межами культурних надбань і спадщини рідного народу. Такі народи, як правило, несуть значні інтелектуальні, матеріальні, естетичні, етичні, еколого-культурні

втрати. Але в глобальному світі це є не лише втратою для конкретного етносу, але й для людської цивілізації, яка здатна виживати, як і природа, своїм культурним і біорізноманіттям.

Будь-яке посягання на культуру, мову, рідну школу є великим цивілізаційним злом. І на всіх рівнях (громадянському, політичному, науковому, педагогічному) йому має чинитися протест. Бо хто не наказує зло, за висловом Леонардо да Вінчі, той заохочує його. Нація, народ, етнос, які не спроможні вносити свого власного доробку в загальнолюдську сім'ю, є її хворими членами. Ця проблема надзвичайно актуалізується для України, особливо на даний час, коли є намагання і потреба в євроінтеграції. Тому важливо, щоб Україна, реалізуючи свої євроустремління, в перспективі входячи в європейську спільноту, змогла б запропонувати ті національні цінності й здобутки, які вироблені нацією і мають загальнолюдську універсальну значущість. Бо лише синтез, поєднання загальнолюдських, національних, особистісних вартостей здатне формувати гармонію громадянського суспільства, а освітню, виховну систему робити більш ефективною, гуманною і комфортною для дітей, батьків, громади. Це означає, що імперативними мають бути права і загальні здобутки людства: демократія, свобода, права особистості, мир, толерантність, людська гідність. Але визнавати, дотримуватись, реалізовувати їх необхідно з не меншою увагою і повагою, ніж поважати надбані віками етноцінності кожного великого і малого народу.

Надто крихкими стають між людьми, всередині громади й суспільства, між державами цінності миру, взаємоповаги, терпимості й дружби, якщо зачеплені на міждержавному, побутовому рівнях почуття національної гідності та справедливості. Адже Всевишнім, історичною долею кожна людина рівноправно мала б бути наділена справедливими можливостями виховуватися в середовищі рідної мови, культури, традиції, історичної пам'яті. Очевидно, світ часто є іншим, а тому ще більш зобов'язуючими є вимоги морально-етичного, педагогічного, політичного і громадянського характеру до особистості, держави, суспільства. Однозначним має бути розуміння, що в значній мірі ключ до успішнішого вирішення проблем громадянського і глобального суспільства лежить у площині національної освіти й виховання. Проте дуже помітною в

останній час є тенденція на рівні освітньої політики, інформаційного простору невикористовуваності в понятійному педагогічному апараті вже до певної міри таких усталених явищ, як: «національна школа», «національне виховання», «українознавство», «історична пам'ять», «національна культура», «рідномовне виховання» тощо. Національна доктрина освіти, яка формувалася українськими вченими, педагогами, громадськістю ще в період радянських часів, з її стрижневими принципами поваги до культурно-історичних цінностей українського народу, його національних святинь і традицій, далеко не повною мірою отримала умови і шанси для практичної реалізації в державний період.

Причин для виникнення цієї ситуації, яка не може позитивно впливати на становлення консолідованого громадянського суспільства, є чимало. Аналіз засвідчує про дію і вплив політичних, соціальних, економічних, історичних, психолого-ментальних, організаційно-педагогічних, культурних, міжнародних, глобальних чинників. Справді, ці та інші фактори є постійно діючими і здатні по-різному проявляти себе в контексті освітньо-виховних процесів. Проте на відміну від інших країн, зокрема і центральноєвропейських, де на зміст освіти відчутно впливають тенденції глобалізму, міжкультурних діалогічних зв'язків, інтеграції, демократизації суспільства, в Україні, на жаль, значущим фактором є політична кон'юнктура, опертя державних інституцій на рудиментарну ідеологію тих сил, які ніколи не слугували українській ідеї. А це означає – прямий і опосередкований відхід, передусім в адміністративному сегменті освіти, від базових конституційних норм щодо змісту й філософії сучасної української школи. Загальновідомо, що, як ніяка інша сфера життєдіяльності, освіта наділена величезним інтелектуальним, духовним, соціальним потенціалом і здатна консолідувати націю, зробивши її конкурентоспроможною, забезпечувати її безперервний прогрес. Але і як ніяка інша сфера, вона дуже чутливо сприймається суспільством, коли відбуваються численні реформи і модернізації, коли її «передні ряди» намагаються зміст навчання і виховання вибудовувати або невідповідно до принципів культуровідповідності народу, або відповідно до чужих інтересів. Як правило, зокрема українське

суспільство розколюється, дестабілізується, антагонізується, оскільки такі адміністративні підходи не отримують підтримки значної частини суспільства. Здавалося б, що такий стан є логічним, адже в світі, зокрема в цивілізованих країнах, реформування освіти відбувається постійно, часто в умовах складних громадсько-державних суперечностей.

Дуже багато проблем, які стосуються освіти в Україні, також потребують широкого професійного громадського обговорення: соціальний статус педагога, матеріально-технічна і експериментальна база, підручник і шкільна бібліотека, мережа дошкільних закладів, навчання шестирічок, харчування школяра і підвіз до школи, інформатизація освіти, інтернат і асоціальність сім'ї, фізкультура, спорт і здоров'я дітей, сільська школа в умовах «оптимізації» мережі, держава і система професійно-технічної освіти, інфраструктура виховання і позашкільні виховні заклади, університетська автономія і держава, критерії оцінок діяльності вищої школи і світові стандарти, педагогічна наука і педагогічна практика, бюджет освіти і державна політика тощо. Але навіть ці питання не можуть в умовах найширшої суспільної дискусії зумовлювати розкол, нестабільність і агресію, політичне протистояння, оскільки по цих напрямках сформувалось достатньо важливе соціальне середовище, яке й надалі спонукатиме державу до пошуку більш ефективних і оптимальних рішень, спрямованих на покращення стану освітніх справ.

В Україні нагромаджено, в силу бездержавництва, панування на її землях протягом тривалого часу чужих режимів і держав, прогалин і недоліків державотворення в період незалежності, своєрідні та специфічні проблеми, відмінні від багатьох країн-сусідів. Передусім вони стосуються реальної національної самовизначеності, самоідентичності, національної самосвідомості, почуття національної і державної гідності, проблем рідної мови, національної культури, правдивої історії та історичної пам'яті, проблем національної школи і національного виховання, значущості українознавчих цінностей для інтелектуального і державного розвитку.

Для значної частини суспільства, яка пов'язує себе духовно, історично, культурно, політично, ідейно з Україною і українським народом, зазначені вище теми є надто важливими. Ігноруючи їх,

особистість, держава здатна нівелювати себе серед інших народів і націй, втратити імунітет для самозбереження і саморозвитку через втрату національного «Я».

Важливо визнати, що значущість самоідентичності свідомою частиною суспільства пов'язує як із захистом особистої і національної гідності, так із збереженням, розвитком і прогресом Української державності. Очевидно, що ця ціннісна парадигма є прийнятною для більшості українців із їхнім усвідомленням того історичного досвіду багатьох народів, коли ними втрачалася земля, територія, державність, але поверталася і утверджувалася знову, бо було збережено рідну мову, культуру, віру. Ще на зорі ХХ ст., аналізуючи стан українського шкільництва, Б. Грінченко зазначав: «Якщо мова не розвивається, то не може розвиватися і народна думка, а творчі сили народу помирають» [3, с. 79]. Дух і філософія творчості великих українських просвітителів – Т. Шевченка й І. Франка, М. Грушевського й М. Драгоманова, Л. Українки й М. Лисенка, В. Липинського й Б. Грінченка, І. Огієнка й С. Русової, Г. Ващенко і Ю. Федьковича, В. Стуса і В. Симоненка та багатьох інших і були пройняті жертовністю та відданістю рідному слову, рідній землі, Україні. Варто згадати суворі й правдиві оцінки культурно-освітньої політики в радянський період, які давалися О. Довженком: «Я зневажаю уряд УРСР за його скотиняче ставлення до культурних пам'яток старовини, за неохайне, повітове ставлення до культури... це єдина країна в світі, де не викладається історія цієї країни» [8, с. 165]. Тому в найскладніші періоди своєї історії українці свято берегли і примножували силу ідеї українськості. Принагідно зазначити, що і в радянські часи, коли відбувалася тиха і керована денационалізація освіти, ідея національної школи втілювалася в практику не завдяки, а всупереч офіційній політиці. Скажімо, у ненайсприятливіші 1980-і рр. минулого століття в різних областях України відбувалася свого роду «педагогічна революція», точніше педагогічне відродження основ національної школи через рідну мову й удосконалення мовної мережі шкіл, дошкільних закладів, профтехучилищ; упровадження народознавчих цінностей у зміст освіти; відродження рідної мови, історії, культури в навчально-виховних закладах, де навчалися діти національних меншин України.

Тоді, ще не маючи своєї держави, задовго до прийнятого пізніше Закону про мови, в умовах, коли за іншу, не нашу мову доплачували вчителю або, як говорив В. Липинський, «у нас за Україну давали десятини» [5, с. 15], саме тоді багато представників інтелігенції – поети, вчені, журналісти, педагоги – робили гідні сумління вчинки, обстоюючи рідне сово. Пізніше, можливо, про них скаже Ліна Костенко, що вони були повстанцями і санітарами, які виносили з поля бою поранену Україну та її ледь живу рідну мову [11]. Але в той час на теренах української освітньої ниви відбувалися процеси, які несли в собі філософію гуманізму і європеїзму, якої так бракує сьгоднішній Україні. Йдеться про позицію і вчинки передусім української інтелігенції, які торкалися розбудови національних шкіл для поляків, румунів, молдаван, угорців, євреїв. Саме завдяки їхній культурі, толерантності, професіоналізму розпочиналися реформи відродження національного духу й самосвідомості тих народів, які віками жили поруч, разом.

Адже важко уявляється, що без «передніх» рядів українства в часи смути бездержав'я, без підтримки тодішньої державної вертикалі можна було б реалізувати завдання по оптимізації мовної мережі відповідно до потреб громад, створенню нових шкіл, включно гімназій і ліцеїв, в яких викладовою мовою була рідна, по переходу навчальних закладів із румунською і молдовською мовами на латинську графіку, створенню навчальних факультативів на ідиші та івриті, а потім середньої школи з єврейською мовою викладання, по розробці нових навчальних планів, програм, підручників, які б відповідали національно-культурним потребам національних меншин. Це створювало атмосферу довіри, взаємоповаги, громадянського миру, забезпечувало духовний інтелектуальний розвиток насамперед молодого покоління. Показовим є факт, що якісна підготовка учнів у таких навчальних закладах України давала можливість на всесвітній олімпіаді з румунської мови й літератури в Бухаресті займати призові місця. Навіть ці окремі приклади гуманістичної педагогічної дії є добрим підґрунтям для взаємних процесів у кожній із держав, де проживають наші співвітчизники, будучи громадянами цих країн. Лише формуючи систему етичної, політичної, культурно-педагогічної довіри можна зміцнювати громадянське суспільство

зсередини, творити гармонію взаємин із іншими державами і народами. Оскільки будь-яке педагогічне чи політичне дійство направлене проти природи, духу, традиції індивідууму, етносу, нації є алогічним, антигуманним і гріховним. Можливо, одне з найбільш гуманних педагогічних правил – оберігати в людині і для людини все, що даровано природою, – робитиме реальною педагогіку співробітництва й у сфері стосунків між етносами, народами, країнами. Тому так чутливо реагує сьогодні українське суспільство на різноформатні спроби порушити згадане правило стосовно історії, його історичної пам'яті, мови, культури, мистецтва, національного інформаційного простору, книговидання. Проте його посили не завжди знаходять адекватну реакцію, найперше з боку «політичної еліти», якій дано приймати доленосні рішення й у сфері гуманітарної безпеки народу.

Україна – чи не єдина серед європейської спільноти країна, де концентрація політичних і державних чинників є надмірно великою стосовно не підтримки українськості. Часто це нагадує бездержавну минувшину, коли М. Костомаров писав О. Герцену, що «цензура на шпійонство страшенно лютують проти України: не тільки українським книжкам не дозволено являтися на світ, але переслідувано навіть наукові статті про Україну на московській мові; самі назви: Україна, Малоросія, Гетьманщина – уважалися нелояльними» [9, с. 102]. У значній мірі це негативно впливає на зміст освіти, інформаційної політики, консолідацію громадянського суспільства. Така атмосфера уможлиблює прийняття рішень, які носять антиконституційний характер, зокрема це відмова на рівні обласних і міських рад послуговуватися державною українською мовою; закриття шкіл із українською мовою викладання і українських часописів.

І річ не в тому, що ці явища та багато інших не стали, на щастя, методологією в навчально-виховному процесі, загальним сприйняттям і нормою оцінок, а в тому, що суспільство, особливо молодь, отримуючи системно подібні «ціннісні» орієнтації, втрачає ті українознавчі, патріотичні, європейські цінності, які й без цього надто важко торують шлях до особистої і національної гідності. Зрозумілими є неоднорідність, історична, національна, релігійна, соціально-економічна, політична, психологічна, географічна специфіка сучасної України. Соціосередовище є надмірно

складним, щоб авторитарно застосовувати імперативні оцінки й вектори розвитку, особливо у сфері виховання. Тим більше, зважаючи на це, потрібен суспільний діалог, загальна дискусія. Але, на жаль, вона навіть не зорганізовується тоді, коли прийняті рішення, які викликають у суспільстві конфлікти, протистояння, політичне загострення.

Так сталося і у випадку з намаганням докорінно змінити зміст, навчальні плани, програми для дуже значущої дисципліни – «Історія України». Зрозумілим є те, що трансформована сутність викладового матеріалу, кількість навчальних годин критично оцінюється передусім професійною громадськістю. Навіть якщо б подібні підходи застосовувались в освітніх системах інших європейських країн (що не властиво таким), то слід зважати на конкретну ситуацію, в якій знаходиться Україна з її витолоченою руїною бездержавності історичною пам'яттю, з її несформованим націоімунітетом, з її неконсолідованим, повільно народжуваним громадянським суспільством. За таких умов названа навчальна дисципліна в українській базовій і вищій школі має бути стержневою, оскільки важко уявити виховання нинішнього і наступного поколінь без правдивого вивчення рідної історії. Політикам і державним чиновникам, які деформують загальнолюдські і національні принципи педагогіки, варто б час від часу звертатися до спадщини європейських і вітчизняних просвітителів і видатних педагогів. Показовою є критична оцінка такого негативного явища в українському середовищі, як малоросійство, з боку відомого культур-філософа Є. Маланюка, критикуючи М. Гоголя, М. Грушевського, гетьмана Скоропадського та інших представників українства, зазначаючи, що «малоросійство було завжди хворобою не лише напівінтелігентською, але й передусім – інтелігентською, отже, поражало верству, що мала виконувати роль мозкового центра нації. Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція ще перед боєм» [6, с. 222-223]. Пригадаймо, як доступно, переконливо, опираючись на досвід людства, А. Дістервег обґрунтував домінуючий принцип педагогіки – народність, підкреслюючи особливу значущість для виховання гідних громадян вивчення історії, національної традиції, мови і культури німецького народу.

У цьому контексті заслуговують на увагу сучасні підходи в школах Польщі, Румунії щодо вивчення вітчизняної історії, а особливо її актуалізації у виховному сенсі. Ефективно зреалізовує свою шкільну історичну концепцію Франція. Важливо, що дуже відповідальне і поважне ставлення до вивчення шкільного курсу історії закріплюється щорічним багатотижневим практичним екскурсом по всій території Франції, знайомлячись із видатними історико-культурними пам'ятками і здобутками нації. А благоговіння перед героями і видатними мислителями та діячами Франції, гімном «Марсельезою», національним прапором знаходиться в основі патріотичного і громадянського виховання. В українській школі, формально включивши в навчальний план «Історію України» як предмет «рівний серед рівних», за двадцять років незалежності не зуміли або не захотіли використати, перейнявши європейський, російський досвід, унікальність виховного потенціалу цієї навчальної дисципліни, а ще гірше, що окремі освітянські предводителя використовують вітчизняну історію, щоб продовжувати водити манівцями нові покоління заблукалого народу. Українська історична освіта не може, на жаль, позбутися кон'юнктурності, тимчасовості, ідеологічної упередженості, роблячись малоєфективною в громадянському сенсі. Видатний український просвітитель, ректор Києво-Могилянської Академії Ф. Прокопович, виховуючи поважне ставлення студентів до історичної науки, ще на початку XVIII ст. нагадував слова Лукіяна: «Не пиши для наших днів, розраховуючи на те, щоб ті люди, які живуть тепер, тебе хвалили й поважали, а, охопивши думкою все століття, складай історію для прийдешніх поколінь і від них добивайся нагороди за її написання, щоб і про тебе колись сказали: це справді була вільна людина і її розповідь заслуговує довір'я» [7, с. 340-341].

Для навчально-виховного процесу згубними стануть прояви інерції ще недавнього минулого, коли вся історія народу асоціювалася з «історією УРСР», яка була лише фальшованою сторінкою загальносоюзної історії. Немає історії, немає народу, немає держави – такою була, викривлена імперською ідеологією, історична парадигма українства, яке в усі часи намагалося пізнати істину й правду сутності свого буття. Будь-яка об'єктивована звістка, факт, історичний матеріал упродовж десятиліть минулого

XX ст. – все, що було поза межами університетських і шкільних програм, викликали неабиякий інтерес студентів, педагогів, учнів. І важко було утримувати генетичну спраглисть українців до читання Грушевського, Крип'якевича, Антоновича, Субтельного та інших, які пропонували своє, неофіційне, бачення шляху українського народу. А коли потрапляли книги, подібні до «Неопалимої купини» С. Плачинди, в яких описувалися діяння і життя великих українців (Роксолана, Ведель, Березовський, Гулевичівна...), тоді відбувалося й усвідомлення сенсу життя українця, формувалася його національна свідомість і почуття приналежності до великого народу. Віками він позбавлявся дотичності до великої княжої доби часів Київської Русі, героїки Козаччини, життєвого подвигу і досягнень світового рівня українських учених і просвітителів, будителів духу і відваги, національно-визвольних змагань за Україну з подвигами під Крутами, в Холодному Яру, жертовністю борців ОУН-УПА, позбавлявся правди про голодомори, ГУЛАГи, ідеали «шістдесятників», процеси національного відродження.

Це для освіти (не лише історичної!) вкрай важливо, адже молодь, націю можна виховувати на правді й гідних прикладах вчинків для наслідування, що відбувалися в минулому і відбуваються в сучасному. А коли здійснюється вихолощення з історії фактів, явищ, процесів, досягнень людської думки, помислів і діянь в ім'я свого народу, то такий зміст освіти, така ідеологія виховної системи деградує впливає на особистість, а відтак робить слабкою державу.

Відбувається паразитування нації, оскільки, споживаючи чужі цінності, виховуючи на них наступні покоління, вона не просто асимілюється, а найгірше – перестає бути цікавою для інших народів і держав, бо не інтегрується у світову, європейську спільноту з власним національним доробком, власною національною і державною гідністю, власною культурою, досягнення якої мають і універсальну, загальнолюдську значущість.

Індикатором того, що в цьому напрямку відбувається в Україні, є оцінки, критичний аналіз, протидія з боку громадянського суспільства, політиків, професійної громадськості. Локальність, епізодичність, безсистемність протестних настроїв щодо захисту в Україні українських цінностей, мови, історії,

національної культури засвідчують про те, що за період незалежності силам, які не сповідують українську ідею, вдалося з допомогою політики, а то й держави, інформації, капіталу, зрадництва національній справі значно ослабити українокультурний потенціал нації, її імунну систему.

Важко уявити, щоб у навчально-виховних системах Росії, Польщі, тобто тих країн, із якими Україна найбільш активно співпрацює, закладалися основи для послаблення впливу, суспільної значущості російської чи польської мови, літератури, історії, вітчизняної національної культури. Відомий російський педагог М. Демков у своїй праці «Русская педагогика» (1898 р.) писав, що «ігнорування мови, якою написані всі вітчизняні закони, всі громадянські постанови, якою слід користуватися в усіх справах, при всіх суспільних потребах, є вкрай неприпустимою помилкою» [4, с. 137]. Вони не тільки свято оберігають у змісті освіти ці наріжні пріоритети, але й усіляко використовуючи потенціал держави, переймаються долями, національно-культурним розвитком своїх співвітчизників у всіх куточках світу. Як приклад, на педагогічній міжнародній конференції на базі Московського університету імені М. Ломоносова у 2007 р. прозвучала головна доповідь ректора Санкт-Петербурзького університету про роль російської мови в контексті безпеки і перспективи розвитку Росії. Така політика є свідченням відповідального розуміння державних діячів, інтелектуалів, інтелігенції, суспільства значущості тих неперехідних національних цінностей, які зміцнюють націю в період існування конкурентного глобального світу.

В українській класичній педагогіці проблема ролі національної історії, літератури, культури для розвитку рідної школи, патріотичного і громадянського виховання завжди була методологічно важливою. «Поруч з історією, – писав Г. Ващенко, – як чинник любови до Батьківщини, треба поставити історію української літератури... Кожній освіченій людині відомо, який могутній вплив має красне письменство на світогляд і формування психіки народів. Під впливом літератур утворюються цілі течії в культурному, громадському, політичному житті народів» [1, с. 306].

Проблема України, а отже і української освіти, зокрема історичної, полягає в значній світоглядній роз'єднаності, яка

штучно підсилюється новітніми «науковими» лжеконцепціями, що є намаганням дезорієнтувати українство в історичному просторі. Вони нічого не мають спільного з історією і навіть політикою, швидше за все, це явище сьогодні є політиканством, кон'юнктурним замовленням для підтримки дестабілізуючої атмосфери.

Відкриття, коли стверджуються оцінки, що «корені сучасної України необхідно шукати не в Київській Русі, а в Золотій Орді», «татарське коріння українського етносу», «половці й татари є предками українців більше, ніж слов'яни», «татарсько-слов'янський суржик був в основі появи української мови», «давньоруська культура збережена не в Києві, як і канонічне православ'я, а в Суздалі, Володимирі, Новгороді, Москві», «істинно слов'янське населення після Батия перебралося на північ – в Московію, забравши із собою і давньоруську культуру», «українські націоналісти збайдужілі до спадщини Київської Русі» і таке інше, можливо б, і можна спокійніше сприймати, якби авторами цих «наукових доробків» не були громадяни України, якби офіційна освітня й інформаційна влада не забезпечувала лояльність таким творінням.

На цьому тлі достатньо суперечливим здаються обґрунтування про недоцільність перейматися минувиною, оскільки завдання серйозних політиків і державних діячів – сучасне й майбутнє. Так, історики, архіваріуси, філософи могли б успішно справлятися з цією проблемою, коли б в Україні була в наявності усталена глибока історична культура і традиція, а історична правда не була заручницею політпрограм і чужих ідеологій. За реальних умов кожний свідомий українець, суспільство, державні інститути, зважаючи на політичну й етичну небезпеку, не мають права не бажати знати правду, історію свого народу.

З цього приводу актуальним залишається сказане Лейбніцем, що лише те теперішнє, яке народжене минулим, здатне народжувати й майбутнє. Тому цінності мови, історії, культури не можна співвідносити лише до якоїсь конкретної часової епохи, швидше за все, вони функціонують, за філософією Шевченка, для «мертвих, живих і ненароджених». Культурно-мовне, історичне відчуження від власного «Я» робить народ не лише приниженим, безправним, але й безсилим для майбутнього поступу. Що може і

що зобов'язана продукувати сучасна освіта в умовах, коли в Україні розширюються зони відчуження від рідного слова і державної мови, історичної правди, власних культурних цінностей? Надто узагальнена суспільна пропозиція передусім мусить сконцентруватись на вживленні у зміст освіти культу культури, найперше української. Пам'ятаючи, що для всіх (технократів, педагогів, лікарів, політиків, бізнесменів, господарників, митців, купців і продавців) основою їхнього професійного, морально-етичного і соціального зросту є культура. Це базова цінність для всіх, бо вона визначає людське в людині.

Іншим важливим пріоритетом є українознавча освітня політика. При цьому ставитись до українознавства крізь призму не лише етнографічно-фольклорного бачення, а сприймати його як систему новітніх знань і цінностей про Україну, її народ, землю, природу, історію, культуру, економіку, науку, мистецтво, екологію, філософію, літературу, етику, традицію, віру, політику, право... Бо в пізнанні цих вартостей знаходиться сила нашого інтелекту, духу, усвідомлення нашого місця і ролі серед народів світу, рівень національної свідомості й гідності. Ця політика криється не лише в українознавчих дисциплінах, функціонуванні Національного НДІ українознавства і наукових дослідженнях, а в наскрізному сприйнятті суспільством і державою українознавчих цінностей, так як це унікальне для українства явище вибудовувалося М. Грушевським, В. Вернадським, С. Єфремовим та багатьма іншими сподвижниками української ідеї. А понад усе всі разом, кому не байдужа Україна, оберігаймо і зрощуємо велич української мови, бо в ній – сила й слава України.

Список використаної літератури

1. Вашенко Г. Виховання волі і характеру : [підруч. для педагогів] / Григорій Вашенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с. – (Твори ; т. 3).
2. Врублевська В. Соломія Крушельницька / С. Врублевська. – К. : Молодь, 1979. – 399 с.
3. Гринченко Б. На безпросвітном пути. Обь украинской школь / Б. Гринченко. – Киевъ : Тип. Н. Гиричь, 1906. – 209 с.
4. Демков М. Русская педагогіка в главнейших ее представлениях / М. Демков. – М. : Изд. К. Тихомирова, 1898. – 175 с.
5. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В. Липинський. – К. : Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
6. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К. : АТТИКА, 1995. – 236 с..

7. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво / Ф. Прокопович // Прокопович Ф. Філософські твори : В 3-х тт. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1979. – 512 с.
8. Сверстюк Є.О. Не мир, а меч. Есеї / Є.О. Сверстюк. – Луцьк : ВМА «Терен», 2008. – 500 с.
9. Сірополко С. Історія освіти на Україні / Степан Сірополко. – Львів : Взаїмна поміч українського вчителства, 1937. – 664 с.
10. Цвірко-Годицький Д. Культура, етнокультурні типи і цивілізації / Д. Цвірко-Годицький // Пульсар. – 2000. – №11. – С. 43-48.
11. Цимбалюк М. У координатах власної незалежності / Микола Цимбалюк // Слово Просвіти. – 2012. – №15 (652). – С. 5.

Георгій Філіпчук

УКРАИНОВЕДЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ ГРАЖДАНСКО-ГОСУДАРСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье анализируется украиноведческий компонент образования как приоритет становления гражданского общества. Акцентируется на необходимости трансформации мировоззренческой парадигмы современного украинского социума, в котором украиноведение реализуется не только в фольклорно-этнографическом контексте, а как система новейших знаний и ценностей об Украине, ее народе, земле, природе, культуре, интеллектуальном потенциале, что выступает необходимым условием евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: *украиноведение, образовательная политика, культуросообразность, гражданское общество.*

Georgiy Filipchuk

UKRAINIAN STUDIES COMPONENT OF CIVIL AND STATE EDUCATION

Ukrainian studies component of education as a priority of the civil society establishment is analyzed. The worldwide motivational norm of social goals and behavior to educate citizen who is able to adapt to the established tradition, to the philosophy of the particular nation existence is determined. The role of humanistic principles of education in historical context is traced. The author considers the consequences of a kind of atheistic experiment in the twentieth century. It radically changes the philosophy of human education, depriving peoples of traditions, religion, national and universal values and virtues; as a result deformed educational paradigm of the individual in the context of "Pavlyk Morozov" ideology of action is formed.

The necessity of educational reform in Ukrainian, on a global dimension on the basis of principles of nature and cultural correspondence is proved. The author emphasizes that any attack on culture, language, native school is great civilizational evil that is why it should be made resistance at all levels (civil, political, scientific, and educational). It is stressed that Ukraine, realizing its European aspiration, could offer national values and achievements made by the nation and have universal significance. National education is the way to successfully solve the problem of integration of Ukraine

into European community on the basis of citizenship. The scientist rightly believes that most educational problems in Ukraine require extensive professional public discussion.

There is a group of intellectuals in Ukrainian pedagogical science; they proved the principles of youth teaching and educating on the basis of nature and cultural correspondence (T. Shevchenko, G. Vashchenko, S. Rusova, B. Grinchenko, I. Franko, M. Hrushevsky, M. Drahomanov, Lesya Ukrayinka, W. Lypynskyi et al.) Grounded by them philosophy of humanism and Europeanism in Ukrainian educational system should form the basis of modern changes in the national educational dimension. The author appeals to the experience of youth teaching and educating on the basis of cultural values preservation in some foreign countries. The content of Ukrainian education Ukrainian studies component should be perceived not only as ethnographic folk dimension, but as the system of new knowledge and values about Ukraine, its people, land, nature, history, culture, economics, science, art, ecology, philosophy, literature , ethics, tradition, religion, politics, law.

Keywords: *Ukrainian studies, educational policy, cultural correspondence, civil society.*

Одержано 05.03.2012 р.